

Date: 27th February-2025

DIZARTRIYA

Narinbaeva Ulbosin Usen qizi

“University of Management and Future Technologies” universiteti
S554-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada dizartriyaning sabablari, klinik belgilari va davolash usullari tahlil qilinadi. Markaziy asab tizimi shikastlanishlari, gipoksiya va genetik omillar uning asosiy sabablaridan biri ekanligi yoritiladi. Shuningdek, inklyuziv ta’lim va shifoxona pedagogikasining dizartriya bilan og‘rigan bolalar uchun ahamiyati ko‘rsatib o‘tiladi. Logopedik terapiya va neyroeabilitatsiyaning samaradorligi ilmiy dalillar asosida muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: Dizayn, nutq buzilishi, neyroeabilitatsiya, logopediya, inklyuziv ta’lim, shifoxona pedagogikasi, gipsoksiya, nevrologiya shikastlanishi.

Nutq insonning eng asosiy kommunikativ vositalaridan biri bo‘lib, uning buzilishi ijtimoiy muloqot va ta’lim jarayoniga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Dizartriya – nutq apparati mushaklarining innervatsiya (asab ta’minoti) buzilishi natijasida paydo bo‘ladigan patologik holat bo‘lib, nutqning artikulyatsiya, fonatsiya, ritm va intonatsiya jihatdan buzilishiga sabab bo‘ladi. Ushbu kasallik asosan markaziy yoki periferik asab tizimining shikastlanishi tufayli rivojlanadi va insonning turli yosh davrlarida uchraydi.

Dizartriyaning sabablari turlicha bo‘lib, u nevrologik kasalliklar, tug‘ma yoki orttirilgan miya shikastlanishlari, insult, gipoksiya, genetik omillar va neyrodegenerativ kasalliklar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Ayniqsa, bolalar orasida perinatal shikastlanishlar dizartriyaning asosiy omillari hisoblanadi. Ushbu holat bolaning nutqiy rivojlanishiga jiddiy ta’sir qilib, ta’lim jarayonida muayyan qiyinchiliklarga sabab bo‘ladi.

Dizartriya bilan og‘rigan bolalar uchun maxsus pedagogik yondashuvlar, jumladan, inklyuziv ta’lim va shifoxona pedagogikasi muhim ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv ta’lim tizimi dizartriya bilan og‘rigan bolalarning umumiy ta’lim muassasalarida o‘qish imkoniyatlarini kengaytirib, ularni jamiyatga moslashishiga yordam beradi. Shu bilan birga, shifoxona pedagogikasi og‘ir dizartriya holatlarida bemorlarga individual yondashuv asosida maxsus ta’lim va reabilitatsiya xizmatlarini ko‘rsat

Ushbu maqolada dizartriyaning sabablari, uning klinik belgilari, diagnostikasi va davolash usullari haqida batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv ta’lim va shifoxona pedagogikasi doirasida dizartriya bilan og‘rigan bolalar uchun samarali ta’lim usullari muhokama qilinadi. **Dizartriya: inkluziv ta’lim va shifoxona pedagogikasidagi o‘rni.** Dizartriya – markaziy yoki periferik asab tizimidagi shikastlanishlar natijasida yuzaga keladigan nutq buzilishi bo‘lib, artikulyatsiya, nafas olish, intonatsiya va nutq ravonligiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu holat og‘iz, til va yuz mushaklarining disfunktsiyasi bilan tavsiflanadi. Dizartriya bolalar va kattalarda turli sabablarga ko‘ra rivojlanishi mumkin. Ayniqsa, bola yoshligidan ushbu muammoga duch kelsa, u nafaqat nutqiy rivojlanishida,



Date: 27th February-2025

balki umumiy kognitiv, ijtimoiy va emotsional rivojlanishida ham qiyinchiliklarga duch keladi.

Bugungi kunda dizartriyaning tashxislash va davolash usullari ancha rivojlangan bo'lsa-da, uni to'liq bartaraf etish har doim ham oson emas. Ayniqsa, dizartriya chalingan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va shifoxona pedagogikasi muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada dizartriyaning kelib chiqish sabablari, uning turli shakllari, tashxislash va davolash usullari hamda inklyuziv ta'lim va shifoxona pedagogikasidagi o'rni tahlil qilinadi..

Dizartriyaning sabablari. Dizayn rivoji uchun mo'ljallangan omillar sabab bo'lishi mumkin. Ular orasida quyidagilar asosiy omillar hisoblanadi:

- Markaziy asab tizimi shikastlanishi – miya yarim sharlarida yoki miya po'stlog'ida yuzaga kelgan jarohatlar dizartriyaning keltirib chiqarishi mumkin. Misol uchun, jarohatlar yoki bosh miya travmalari natijasida dizartriya rivojlanishi kuzatiladi. Ushbu holat bemorning nutq qobiliyatiga jiddiy ta'sir qiladi va og'ir shakllarda bemor mutlaqo gapira olmay qolishi yoki nutqning juda tushunarsiz bo'lishiga olib kelishi mumkin. Bu esa bemorning kommunikativ imkoniyatlarini keskin cheklaydi va kundalik hayotda qiyinchiliklarga sabab bo'ladi.

- Gipoksiya (kislorod yetishmovchiligi) – homila yoki yangi tug'ilgan chaqaloqda kislorod yetishmovchiligi natijasida nutq va harakat muammolariga sabab bo'ladi.

- Genetik va irsiy omillar – ayrim genetik sindromlar, masalan, Daun sindromi yoki miotonik distrofiya kabi kasalliklar natijasida dizartriya rivojlanishi mumkin. Genetik moyillikka ega bolalarda nutq apparati mushaklarining zaifligi, artikulyatsiya qiyinchiliklari va fonatsiya muammolari kuzatiladi. Bunday bolalar odatda logopedik terapiya va maxsus reabilitatsiya dasturlariga muhtoj bo'ladilar. Agar erta diagnostika va muolajalar amalga oshirilmasa, bu ularning muloqot va ijtimoiy moslashuv jarayoniga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

- Neyrodegenerativ kasalliklar – Parkinson, ALS (Amyotrofik lateral skleroz) va boshqa degenerativ kasalliklar natijasida dizartriya rivojlanishi kuzatiladi. Ushbu kasalliklar asosan kattalarda uchraydi va vaqt o'tishi bilan og'irlashadi. Bunday holatlarda nutqning asta-sekin susayishi, artikulyatsiyaning sustlashuvi va harakatlarning cheklanishi kuzatiladi. Kasallik rivojlanishi natijasida bemor nutqining ifodaliligi pasayadi va kommunikativ imkoniyatlari cheklanadi. Bu esa ularning kundalik faoliyatiga, ijtimoiy hayotiga va hatto psixo-emotsional holatiga ham ta'sir ko'rsatadi.

- Bosh miyaning shikastlanishi-avtohalokatlar, miya silkinishi yoki travmatik shikastlanishlar tabiiy ravishda buzilishi mumkin. Ayniqsa, frontal va temporal sohalarga zarba berilishi nutq jarayoniga katta ta'sir ko'rsatadi. Bunday shikastlanishlar natijasida bemor ovoz balandligini, nutq intonatsiyasini nazorat qila olmay qolishi mumkin. Ba'zi hollarda esa bemorning nutqi sekinlashib, so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishda muammolar yuzaga keladi. Og'ir shakllarda bemor gapirish qobiliyatini butunlay yo'qotishi mumkin. Shuning uchun, travmadan keyin erta reabilitatsiya va logopedik mashg'ulotlar



Date: 27th February-2025

dizartriyaning oldini olish va tiklanish jarayonini tezlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Dizartriyaning turlari. Dizartriya turdagi narsalarda namoyon bo'lishi mumkin:

1. Spastik dizartriya – miya po'stlog'ining harakat markazlari shikastlanishi natijasida yuzaga keladi. Bu turdagi dizartriya mushaklar haddan tashqari tarang bo'lib, nutq sust va ravon bo'lmaydi.

2. Flaksid dizartriya – miya yoki periferik nerv tizimining shikastlanishi natijasida yuzaga kelib, mushaklarning bo'shashib ketishi va artikulyatsiya qiyinlashishi bilan tavsiflanadi.

3. Ataksik dizartriya – serebellumning shikastlanishi natijasida yuzaga keladi. Bu holatda nutq harakatlari noaniq va tartibsiz bo'ladi.

4. Gipokinetik dizartriya – harakatlarning kamayishi, nutq tezligi va ovoz kuchining pasayishi bilan bog'liq bo'lgan buzilish shaklidir. Bu tur asosan Parkinson kasalligi bilan bog'liq holda kuzatiladi.

5. Giperkinetik dizartriya – mushaklarning tartibsiz harakatlari natijasida yuzaga keladi. Ushbu turda bemorning ovozi titragan va noaniq bo'ladi.

Inklyuziv ta'lim va shifoxona pedagogikasi. Dizartriya chalingan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va shifoxona pedagogikasi katta ahamiyatga ega. Chunki bu yondashuvlar ularning jamiyatga moslashish jarayonini yengillashtiradi.

Inklyuziv ta'lim – dizartriya chalingan bolalar oddiy maktab o'quvchilari bilan birga o'qiydilar, shu bilan birga ularga logoped va defektologlar tomonidan maxsus yordam ko'rsatiladi. Ushbu ta'lim modeli bolalarni ijtimoiylashishga, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Inklyuziv ta'lim dizartriya chalingan bolalar uchun nafaqat bilim olish, balki ijtimoiy moslashish jarayonida ham muhim rol o'ynaydi. Chunki oddiy sinfdoshlar bilan birga o'qish ularga muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va jamiyatda o'z o'rinlarini topishlariga sharoit yaratadi. Shu bilan birga, defektolog va logopedlar tomonidan maxsus yordam olish bu bolalarning nutqiy qobiliyatlarini yaxshilashga imkon beradi.

Shifoxona pedagogikasi – og'ir dizartriya ega bo'lgan bolalar shifoxonalarda yoki uyda individual ta'lim oladilar. Bu usul, ayniqsa, uzoq muddatli rehabilitatsiyaga muhtoj bolalar uchun muhim bo'lib, ularga ta'lim olish imkoniyatini beradi. Shifoxona pedagogikasi esa og'ir nutq buzilishiga ega bolalar uchun ta'limni davom ettirish imkoniyatini ta'minlaydi. Uzoq muddatli rehabilitatsiya talab qiladigan bolalar uchun shaxsiy yondashuv muhim bo'lib, bu usul ularning intellektual rivojlanishidan orqada qolmasliklariga yordam beradi. Shuningdek, individual ta'lim bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Dizartriya – nutq harakatlarining nerv-mushak tizimidagi buzilishlar natijasida rivojlanadigan murakkab kasallik bo'lib, bemorning hayot sifatiga, ta'lim olish imkoniyatlariga va ijtimoiy muloqotga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu kasallikning asosiy sabablari orasida markaziy asab tizimining shikastlanishi, gipoksiya, genetik omillar va



Date: 27th February-2025

neyrodejenerativ kasalliklar mavjud. Erta diagnostika va samarali reabilitatsiya choralari dizartriyaning salbiy oqibatlarini kamaytirishga yordam beradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, dizartriya bilan og'riqan bolalar uchun maxsus logopedik mashg'ulotlar, individual reabilitatsiya dasturlari va pedagogik qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, inklyuziv ta'lim modeli bunday bolalarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga sharoit yaratadi. Shu bilan birga, shifoxona pedagogikasi og'ir dizartriya holatlarida bemorlarga maxsus moslashtirilgan ta'lim va terapiya xizmatlarini taklif etadi.

Kelajakda dizartriya bilan og'riqan bolalar va kattalar uchun yanada samarali terapiya usullarini ishlab chiqish, neyroreabilitatsiya texnologiyalarini rivojlantirish va inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish zarur. Shuningdek, logopediya va defektologiya sohalarida yangi ilmiy tadqiqotlar o'tkazish orqali dizartriyaning oldini olish va davolash samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдуллаев, Ш. Р. Логопедия: назария ва амалиёт / Ш. Р. Абдуллаев. – Тошкент: Ўқитувчи, 2018. – 320 б.
2. Ҳамидов, А. М. Болаларда нутқ бузилишларини коррекция қилиш усуллари / А. М. Ҳамидов. – Тошкент: Фан, 2019. – 278 б.
3. Қурбонов, Н. Тиббий педагогика асослари / Н. Қурбонов. – Тошкент: Шарқ, 2020. – 256 б.
4. Усмонов, Ш. Болалар психоневрологияси ва логопедия / Ш. Усмонов. – Тошкент: Маънавият, 2017. – 310 б.
5. Йўлдошева, З. Инклюзив таълим ва унинг педагогик асослари / З. Йўлдошева. – Тошкент: Муаллим, 2021. – 290 б.
6. Ғафуров, Б. Болалар неврологияси: клиник ва диагностик асослар / Б. Ғафуров. – Тошкент: Илм-Зиё, 2018. – 305 б.
7. Каримова, Г. Дефектология: назарий ва амалий йўналишлар / Г. Каримова. – Тошкент: Меҳнат, 2022. – 280 б.
8. Нурматов, А. Нутқ терапияси ва унинг коррекция усуллари / А. Нурматов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2020. – 275 б.
9. Sulaymon Amirqulovich Haydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.
10. Хайдаров, С. (2023). Pedagogik faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakllantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
11. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.



Date: 27th February-2025

12. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
13. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
14. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
15. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
16. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.

